

שלא למנויו ולא לשם בעליו

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

א. ההבדל בין הגדרים

את כל הזבחים יש להקריב לשם בעליו של הקרבן, הגם שלמעט הפסח והחטאת יתר הקדשים אינם נפסלים אם הקריבו שלא לשם בעליו, מבואר במסכת זבחים בדף ב..

ישנו דין נוסף בהקרבת הפסח, שיהא נשחט לשם מנויו, ודרשה הגמ' בפסחים בדף סא. דין זה מהנא' 'במכסת', מלמד שאין הפסח נשחט אלא למנויו. וכך באר זאת רש"י בדף ס. בד"ה 'טעמא מאי': 'דכתיבי אוכלין לפי אכלו תכוסו והיינו תשחוט, כדמתגרמינן ושחט – ויכוס'.

התוס' בפסחים בדף סא. בד"ה 'ואיתקש אוכליו' הדגישו וחילקו בין שני הדינים: 'דשלא למנויו אין זה שינוי בעלים'. ומצאנו בדברי רבותינו מספר חילוקים בין דינים אלו;

התוס' שם בארו את השוני בין הדינים: 'דשינוי בעלים לא פסיל אלא בזריקה כגון שוחט או מקבל ומוליך על מנת לזרוק לשם אחרים או זורק לשם אחרים, אבל שוחט ומקבל ומוליך לשם אחרים כשר דמוכפר עליו נפקא לן. ושלא למנויו היינו שוחט שלא למנויו, ולא פסיל אלא בשחיטה דווקא, כדכתיב תכוסו ודווקא בפסח ולא בשאר קרבנות'. כלומר, כיון ששינוי בבעלים נלמד מהנאמר 'לכפר עליו', דרשה הגמ' בפסחים בדף סב. שרק בזריקה שינוי בעלים נוהג, ולכן אם זרק או עשה אחת מהעבודות על מנת לזרוק דמו שלא לשם בעליו, חל שינוי בעלים. ברם אם שחט וקיבל הדם שלא לשם בעליו אינו נחשב כשינוי בעלים. אולם דין שלא למנויו נלמד מהנא' 'איש לפי אוכליו תכוסו', הרי שנוהג דין מנויו בשעת השחיטה ולא בזריקה (כמבואר בפסחים בדף ס. סא ובדף עח.), ובפסח בלבד. הנפק"מ לחילוק זה, שאם יחשוב שלא לשם בעליו בעת השחיטה, לא יהיה שינוי בעלים, אך יהא שלא למנויו.

כן באר התוס' ר"ד בפסחים: 'ומחשבת שלא למנויו דהוי שינוי בעלים פוסלת ודאי בזריקה, דלא גרע פסח משאר זבחים... ופסח הוסיף הבורא לכתוב במכסת נפשות תכוסו, למימרא דפסלה נמי מחשבת שלא למנויו בשחיטה'.

בספר הישר בסי' שנה כתב שבמחשבת שינוי בעלים אם חשב לשם בעליו ולשם אחרים, אזי אינו פוסל, ואילו אם שחט למנויו ושלא למנויו יהא פסול, כדברי המשנה בדף סא.: 'שלא למנויו... פסול... למנויו ושלא למנויו... כשר'.

הריב"ן הדגיש, כי מחשבת שינוי בעלים חלה רק באם חושב שאחר יתכפר, ואילו מחשבת שלא למנויו הינה שאחרים יאכלו הפסח. ואם חשב שהמנויים יאכלו אך אחרים יתכפרו,

הוא פסול שלא לשם בעליו אם חשב בעת הזריקה כן. ואם חשב שיתכפרו בעלים ואחרים יאכלו יפסל משום שלא למנויו, אם חשב בעת השחיטה כן.

הצל"ח בדף סא: בתוס' ד"ה 'ובה' כתב עפ"י הגמ' בפסחים בדף סב. ששינוי בעלים חל רק אם חושב על מחוייב כפרה כמותו, ואם הקריב לשם קטן שאינו מנוי, אזי יפסל מטעם שלא למנויו ולא משום שינוי בעלים.

המקדש דוד ס' ד סק"ב סבר ששינוי בעלים פוסל רק באם חשב לשם אחר להדיא, ברם אם חשב 'לא לשם ראובן הבעלים', אזי איו נפסל כשינוי בעלים. אך יפסל משום שלא למנויו אם יחשוב שלא לשם המנוי.

בחדושי הגר"ז הל' קרבן פסח עמו' נב ביאר די ש חילוק מהותי בין פסול שינוי בעלים לשלא למנויו, דשינוי בעלים הוא פסול בכפרה שרוצה שאחר יתכפר בו, ולכן כל הפסול אינו אלא בזריקה שהיא המכפרת, אבל שלא למנויו הוא הלכה מיוחדת בקרבן פסח בדוקא, וטעמא משום שעיקרו לאכילה לכן הפסול הוא רק בשחיטה שהוא המתיר לאכילה.

לכאורה ישנו הבדל בגדר התמנות הבעלים, שאולי גורמת את דין הבדל הדין במחשבת העבודה. בפסח התחדש דין מינוי שלכל אחד המנויים יהיה בעלות וזכות ממון בקרבן, ולא רק בעלות על הכפרה. בב"ק בדף יג: בהמת קרבן תודה שהזיקה – בשרה מוחלט ועובר לבעלות הניזק: 'אמר רבא תודה שהזיקה - גובה מבשרה ואינו גובה מלחמה. לחם, פשיטא! סיפא אצטריך ליה: ניזק אוכל בשר, ומתכפר מביא לחם'. ואף שהניזק אוכל בשר התודה, המזיק מתכפר. שכן לענין הכפרה נותר הוא הבעלים.

ובפסח בעי בעלות ממון כמבואר בתוס' בקידושין מב. והריטב"א ומאירי שם. וכן הוא ברש"י בזבחים בדף נו: בד"ה 'למנוייו': 'שנמנו בדמי לקיחתו כדכתיב לפי אכלו תכוסו'. אומנם הרב שך באבי עזרי סבר שאין בהתמנות על הפסח בעלות ממון, אלא רק רשות להקריב עבור המתמנה.

ב. איסור אכילת הפסח לשאינו למנוייו

הגמ' בפסחים בדף פח. הציעה שבמקרה שנמצא יבלת באחד מחמישה קורבנות, יעשו פסח שני יחדיו, וכך הצרך לצאת יד"ח יקיים את מצוותו, והיתר יאכלו מהפסח הגם שאינם מחוייבים בו. דחתה הגמ' אפשרות זאת: 'ונמצא הפסח נאכל שלא למנויו'.

נחלקו הראשונים בביאור האיסור ובהגדרתו.

רש"י בפסחים בדף עו: בד"ה 'אין צולין' נקט שאין למי שאינו מנוי לאכול מהפסח: 'ונמצא פסח נאכל שלא למנויו'. וכן הוא בדברי רש"י שם בדף פח: בד"ה 'שניהם יצאו': 'דלא ידיע הי דהאי והי דהאי, ואין פסח נאכל אלא למנויו, וכ"כ שם בדף צא: בד"ה 'אין שוחטין'. יסוד הדין מבוסס על דיוק

בפסוק ובציווי כפי שבאר רש"י בדף ס. בד"ה 'טעמא מאי': 'דכתבי אוכלין לפי אכלו תכוסו והיינו תשחוט, כדמתרגמינן ושחט – ויכוס'. וכ"כ רש"י בזבחים בדף נו: בד"ה 'למנוייו': 'שנמנו בדמי לקיחתו דכתיב לפי אכלו תכוסו'.

כן סברו התוס' בפסחים בדף פח. בד"ה 'שה לבית' ותמהו כיצד מאכיל לקטן יתום שאינו מנוי את הפסח. כן בארו התוס' שם בדף כח: שנדרש פסוק לחדש דין אכילת מצה ומרור למי שלא נמנה על הפסח: 'דנשחט הפסח כשהיה מומר ועשה תשובה, דאף על גב דלא אכיל בפסח דאין נאכל אלא למנוי, מכל מקום חייב לאכול מצה ומרור'. אומנם התוס' נקטו שהאיסור הינו רק להאכיל את המחוייב במצוות השחיטה הקרבן, אך לא נאסר לקטן ואישה לאכול ממנו הגם שאינם מנויים עליו, כן הוא לשון התוס' בנדרים בדף לו. בד"ה 'לבית לאו דאורייתא': 'דקטנים אינם צריכים למנות, דאם אוכלין מן הפסח לא הוי כנאכל שלא למנוייו. דלא אסר רחמנא אלא להנהו דאיתנהו במצות תכוסו, אבל אותם דלא שייך בהו לא מיירי, מידי דהוה אנשים דרשות הן (בפסח ראשון, ובשני וודאי אינם מחוייבות ובוודאי שלא נחשבות מצוות ומנויות) שאע"פ שאין חייבות בפסח מותרות לאכול ממנו, ואינו נקרא שלא למנוייו וכן בקטנים' (יש לדון בגידרו האם הדגש באיסור להאכיל למי שמחוייב בשחיטה ולא מנוי, ואזי לנוכרי יהיה מותר לאכול ולהכי נדרש הפסוק לאסור עליו אכילתו 'כל בן נכר/ ערל לא יאכל בו', או שהותר לאלו לאכול משום שהם מקיימות באופן של רשות מצות אכילה, לאפוקי נוכרי, והפסוק הוסיף עליו איסור כלאו), והר"ן בנדרים שם הגדיר זאת: 'דאין פסח נאכל אלא למנוייו ה"מ בראויין להמנות', וכ"כ הרשב"א שם. ולשון השיטה מקובצת בנדרים בדף לו. בד"ה 'מתרק' בתירוץ השני היא: 'לא מיתסר פסח שלא למנוייו אלא בגדולים, דבני המנאה שמצוין בעשה דתכוסו על השה. אבל היכא דלאו בני המנאה נינהו, לא מיתסרי'. ובתוס' בדף פח. באר שקטנים רשאים לאכול ממנו מדין מצות חינוך. נפק"מ אם ניתן לתת לאישה לאכול, וקטן פחות מגיל חינוך, והמנח"ח מצוה יד ריש סק"ב דן אם נטל הקטן מעצמו ולא נתן לו כחינוך אם עבר איסור. בשיטה מקובצת בנדרים בדף לו. בד"ה 'מתרק' בריש דבריו יישב והגדיר שלא נאסר לבעל הבית להאכיל לבני ביתו שאינם ברי חיובא, הגם שאינם מצויין: 'על גב דלא בני המנאה נינהו, אכלי, וגזירת הכתוב היא להאכיל פסח שלא למנוייו בבני ביתו דכתיב שה לבית'. ופשוט שאישה בכלל היתר זה.

בתוס' בזבחים בדף נו: משמע כן, שישנו איסור אכילה למי שאינו מנוי על הפסח, מדהשווה בין אכילת שאינו למנוייו לאכילה לאחר זמנו.

המאירי בפסחים בדף קיט: באר שמטרת ציווי ה'אפיקומן' להוציא ולפנות הכלים מהשולחן, לא נועדה בכדי שלא יבוא זר שאינו מנוי ויאכל מהפסח: 'ולא מחשש שמא יבא לאכול עמהם מן הפסח שלהם, שזה אף במקומו אסור שאין פסח נאכל אלא למנוייו. אלא מחשש שמא יביא מן הפסח שלו באותה חבורה ויאכל שם', והא אסור לאכול הפסח בחבורה אחרת.

הכסף משנה בהלכות קרבן פסח פ"ט ה"ז, המנחת חינוך במצוה יד סק"ב וביאור הגר"פ פערלא על הרס"ג לאוין ל"ת קעז הסיקו שהגדרת האיסור הינה איסור עשה בלבד, ולא לוקין עליו. וכך פסק הרמב"ם בהלכות קרבן פסח פ"ט ה"ז: 'המאכיל כזית מן הפסח בין מפסח שני למומר לע"ז, או לגר תושב או לשכיר, הרי זה עובר בלא תעשה ואינו לוקה, אבל מכין אותו מכת מרדות'. ולא הזכיר את המאכיל לישראל שאינו מנוי מהפסח, שכן עבר על עשה בלבד.

ברם הראב"ד בהל' קרבן פסח פ"ט ה"ז סבר שהאיסור להאכיל הינו אף לישראל שאינו מנוי: 'א"א, ואפילו לישראל שאינו ממונה עמו אף על פי שהוא תושב או שכירו'. וכלל את ישראל שאינו מנוי בכלל תושב ושכיר שאסר עליה הכתוב מלאכול מהפסח, ועובר בל"ת, והמנח"ח שם סבר שאף חלקה ע"כ.

מנגד, בספרא צו בפרשה ט סוף פרק יג איתא: 'כל טהור יאכל בשר מה ת"ל, לפי שנאמר ודם זבחיק ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל, יכול לא יאכלו אלא בעליו קל וחומר לפסח, לכך נאמר כל טהור יאכל בשר'. הר"ש שם באר נאמר בדרשה זו שאין מניעה שזר יאכל מקדשים קלים, ואף הפסח שדיניו חמורים יותר, לא נאסר באכילה לאחרים: 'ומעתה אם אוכל מהפסח חבירו לית לן בה... וכן משמע שהרי לא מצינו על זה לא לאו ולא עשה'. והוכיח משנתו מדין הקטנים שאוכלים מהפסח אף שאינם מנויים. ומש"כ שהפסח נאכל רק למנוייו הינו לומר שרק אז יוצא יד"ח הפסח, אך לא נאמר בכך איסור אכילה מהפסח לשאינו למנוייו. אומנם הרא"ם מזרחי ויקרא פ"ז פ"ט כתב שרש"י לא גרס את 'הק"ו מפסח', וכן הוא בפסיקתא שם. וכן הראב"ד לא גרס את 'הק"ו', ולדידו אדרבא מדין קרבן הפסח למדו שאין לאפשר לזר לאכול מהפסח. אך הר"ש כאמור הבין בהו"א בתוספתא שאין לאסור אכילה לשאינו למנויו, אך במסקנת דבריו, שלל הבנה זאת, ובאר כי רק בפסח ישנו איסור לאכול לשאינו מנוי, אך בשאר קודשים אין איסור בדבר.

את דברי הר"ש בהו"א יש ליישב מכמה סוגייות מהם עולה שאין לשאינו מנוי לאכול מהפסח.

הגמ' בפסחים דלעיל בדף פח: שהיכא שנמצא יבלת באחד מחמישה עורות, כתבה שלא יוכלו לעשות פסח שני כאחד, משום שיאכל לשאינו למנויו, באר הר"ש: 'התם משום שבשעת שחיטה לא בריר לן של מי הוא. וכאילו שוחטו שלא למנויו. ואפילו למ"ד אכילת פסחים לא מעכבא. מ"מ היכא שבשעת שחיטה הוי ספק מאן נינהו אוכליו לא חזי קרינן ביה'. ואף שהלכה היא שאין חסרון אם נשחט הפסח למנויו ולשאינו מנויו, באר הגר"פ פערלא שם שיש לשחוט את הפסח עפ"י זהות הבעלים, ואם לא ידוע וברור מיהו בעלי הפסח, לא יוכלו להתנות רבים על בשר אחד, ולעשות תנאי שהנזקק לכך יצא יד"ח: 'לענין שלא למנויו בפסח, כל שלא נתבררו המנויין הו"ל כולן כאינם מנויין'.

והוסיף הר"ש לבאר את דין המשנה בריש זבחים שהפסח נאכל למנויו, אין בכונה לאסור לשאינם מנויים מלאכול, אלא לומר שרק המנוי יוצא יד"ח: 'זהא דתנן בזבחים אינו נאכל אלא למנויו התם אין מצות אכילתו לצאת בו ידי חובתו אלא למנויו'.

בחידושי הגרמ"ז זמבא בס"ד הקשה עליו מדברי הגמ' בדף ע"ו: שאין צולין שני פסחים כאחד מפני התערובת, ודנה הגמ' שם אם הבעיה בתערובת גופין או טעמים. לר"ש יש לפרש שבשל תערובת הגופין בעלי הפסח לא יאכלו מהפסח שלהם ולא יצאו יד"ח, אך מה אכפת ליה בתערובת טעמים, והנה רש"י שם באר שבשל הטעמים המעורבבים ימצא שאוכל מפסח שאינו מנוי עליו, והלא לר"ש אין כל איסור שיאכלו. באור יעקב זלזניק ס"ל ליישב שהאיסור לר"ש הינו שיאכל מהפסח בחבורה אחרת, כפי שפירש רבו חננאל שם. בחידושי ר' מאיר שמחה ה"ב ס"ה שם ובמשאת משה פסחים בס"י קלא יישוב שאומנם אין מניעה שזר יאכל מהפסח, אך אסור לו לאכול מכך בטרם אכל מפסח שלו ויצא יד"ח. ולהכי ישנה מניעה מלצלות שני פסחים כאחד.

המשנה בדף פח: אמרה שאם שכח העבד מה אמר האדון לשחוט עבורו, שניהם יצאו לבית השריפה. והנה אם אין מניעה שיאכל הפסח ע"י שאינו מנוי. הגמ' העמידה זאת ששכח העבד אחר זריקת הדם. ולר"ש הלא יכלו לאכול שניהם משני הפסחים. ויש ליישב כתירוץ הקודמים. וכן צ"ל בביאור הגמ' בדף צח לגבי חבורה שאבד פסחה ושלחו לשחוט אחר ונמצא ראשון, ולא יודעים מי נשחט תחילה, שלר"ש אין מניעה שיאכלו משניהם, אך שמא יאכל משל חבירו בטרם אכל משלו ויצא יד"ח, ולהכי יצא לבית השריפה.

והגרמ"ז זמבא הי"ד רצה ליישב, שבכל פסח יש גם צד שלמים שעולה לו, ולר"ש שאין איסור באכילת זר, אזי גם אם יד"ח פסח אינו יוצא, שפיר קיים מצות אכילת קודשים שאין בהם דין למנויו. אך לרש"י והראב"ד שישנו איסור באכילת זר בפסח, לא מהני לו אכילתו להחשיב מצוות אכילת קדשים.

הרמב"ם בהלכות קרבן פסח פ"ב ה"א כתב: 'אין שוחטין את הפסח אלא למנויו שנאמר תכוסו על השה, מלמד שמתמנים עליו כשהוא חי, ואלו המתמנים על הפסח הם הנקראים בני חבורה'. ולא הזכיר את הצד האיסורי הנשמע מכך, שאסור למי שאינו מנוי לאכול מהפסח. ונחלקו בדעתו אם סבר שיש איסור למי שאינו מנוי לאכול מהפסח.

במעשה רקח שם ריש פ"ח כתב שסמך הרמב"ם שהדין האיסורי יתברר ויעלה מהלכות רבות שונות, וללא ייחד לכך סעיף להדיא.

אך הגר"פ פערלא שם הוכיח מנימוקו של הרמב"ם בהלכות קרבן פסח פ"ג ה"ט לגבי חמשה שנתערבו עורות פסחיהן ונמצאת יבלת בעור אחד מהן שכולם יצאו לבית השריפה: 'ואם

נמנו כולן על פסח אחד, נמצא נשחט שלא למחוייב וזה כמי שנשחט שלא למנוייו. לא כתב כדברי הגמ' שנמצא שיאכל הפסח ע"י שאינו מנוי, אלא כדברי הר"ש שישחט לשאינו מנוי. משמע שהאכילה עצמה לא אסרה, כר"ש. והוכיח כהבנתו, מדיוק בדברי רמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"ט הכ"ה ששינה מלשון המשנה וכתב: 'כיצד מעשה הבכור והמעשר והפסח, אחר שזורק דמן כמו שביארנו... ושאר הפסח נאכל למנוייו כהלכותיו', בעוד לשון המשנה בזבחים בדף נז: הינה: 'זאינו נאכל אלא למנויו'. ולדרכו, רק למנויים עולה הקרבן ופותרן מכרת.